

УДК: 81'25

AKYÜZ Murat

Öğretim görevlisi, Doktor
Nile University of Nigeria
e-mail: akyuz.murat@gmail.com

[TÜRKHAN İbrahim](#)

Kasım Tınıstanov Devlet Üniversitesi
Kırgız Dili-Edebiyatı ve Manas Bölümü
Master Öğrencisi
e-mail: ibiray@hotmail.com

BAŞKURT TÜRKÇESİ'NDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NE YAPILAN AKTARMALARDA, AKTARICILARIN DURUMU VE AKTARMA İLE İLGİLİ DURUMLAR VE SORUNLAR

Bugün Rusya Federasyonuna bağlı özerk bir cumhuriyet olan Başkurdistan başta olmak üzere, Rusya'da İdil Ural Bölgesi ve Sibiry'a da kullanılan Başkurt Türkçesi, Kıpçak grubu Türk şiveleri arasında en çok Tatar Türkçesi ile benzeşmektedir. Ancak Başkurt Türkçesi, kendisine has olan ses değişimleri ve yapıları ile bütün Türk lehçe ve şiveleri arasında özel bir konuma sahiptir.

Başkurt Türkçesi'nden, Türkiye Türkçesi'ne yapılan aktarma çalışmaları Sovyetler Birliğinin dağılması ile adeta sıfırdan başlayarak özellikle 1990'lı yıllarda hız kazanmıştır. Ancak Başkurtça ile Türkçe arasındaki aktarma çalışmaları için gerekli olan, sözlük, deyimler ve atasözleri sözlüğü, ansiklopedik sözlük, dilbilgisi kitapları vb kaynakların yetersiz olduğu veya hiç olmadığı bu yıllarda yapılmış olan aktarmalar birçok hatayı da bünyesinde taşımaktadırlar. Yine aynı dönemlerde Başkurt Türkçesi üzerine araştırmalar yapmış uzman kadro eksikliği sebebi ile, yapılan hataların birçoğu tashih edilemiştir.

Bu çalışmamızda, Başkurt Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne yapılan aktarmalarda, aktarıcıların durumu ve aktarma ile ilgili durumlar ve sorunlar ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise ortaya konulan hata tiplerinin değerlendirilmesi yapılarak, bu tür aktarma hatalardan kaçınmak için neler yapılması gerektiği üzerine tekliflerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Başkurt Türkçesi, Türkiye Türkçesi, tercüme, çevirme, aktarma, aktarma sorunları, aktarma hataları

GİRİŞ

Farklı dil veya şive arasında yapılan aktarmalarda, hazırlanan aktarma metinlerinin, kaynak lehçedeki mana bütünlüğünü tam olarak yansıtması, kültürel öğelerin en az kayıpla hedef lehçeye aksettirilmesi, deyim, atasözü gibi kalıpların ruhlarına uygun olarak hedef lehçeye uyarlanması v.b noktalar göz önünde bulundurulması gereken hususlardandır. Doğal olarak maksada matuf metinlerin ortaya çıkması noktasında, aktarıcının düzeyi en önemli unsurdur. Bu bölümde, aktarıcıların, aktarma yaparken karşılaştıkları sorunları kısaca ele alınacaktır.

1. Aktarıcının dikkatli çalışması ve titizliği: Metin aktarma çalışmalarında bütün bilimsel ve edebi çalışmalarda olduğu gibi oldukça titiz ve dikkatli çalışılmalıdır. Ancak insan ne kadar titiz çalışırsa çalışsın, yine de hata yapabilir. Dolayısı ile aktarıcı çalışırken gereken dikkati ve titizliği göstermeli, yapmış olduğu çalışmaları sahasında uzman bir veya bir kaç kişiye tashih ettirmelidir. Aşağıda, Başkurt Türkçesi'nden, Türkiye Türkçesi'ne yapılan aktarmalarda dikkatimizi çeken sorunlar ele alınarak her bir sorunla ilgili bir kaz Örnek verilmiştir.

Örnek 1: Başkurt Türkçesi: Sönki: "Ul urıs niñe sakırzı iken?"- tigen *söel* unıñ küñelene ber ze kitmey ine. Ul haman şul *söelge* yauap ezley:

Türkiye Türkçesi: Çünkü onu da "O rus neden çağırmıştır acaba?"- denen *düğüm* onun gönlünü rahat bırakmıyordu. O hale o *soruya* cevap arıyor: (Tuykin, 2)

Doğrusu: Çünkü onu da "O Rus neden çağırmıştır acaba?"- denen *soru* onun gönlünü rahat bırakmıyordu. Bu haldeyken o *soruya* cevap arıyordu:

Başkurt Türkçesi: “*söel*” => Türkiye Türkçesi: “*düğüm*” => Doğrusu: “*soru, sual*”. Burada aktarma yapılırken, yukarıdaki metinde iki defa geçen “*söel*” kelimesinin manası olarak, birincisinde yanlışlıkla “*düğüm*” manası verilirken ikincisinde ise “*soru*” şeklinde gerçek manası verilmiştir.

Örnek 2: Başkurt Türkçesi: Belgeñ kilhe, ošo kılıstıñ eyehe – arıslan kevek batır yörekle, kük kügersen şikelle saf, izge küñelle keşe, tigen hüız bıl, – tip *höplep alıp kütte*. (Orjinal metinde yer alan “*höplep alıp kütte*” ifadesi Başkurt Türkçesi’nde bulunmamaktadır. Bu ifadenin “*höplep alıp kütte*” şeklinde olması ve orjinal metinde bir yazım hatası yapıldığı kanaatindeyiz.)

Türkiye Türkçesi: Bilmek istersen, bu kılıcın sahibi aslan gibi cesur yürekli, gök güvercin gibi saf, iyi gönüllü insan demektir bu, - diye *anlamaya başladı*. (Biyçiva, 457)

Doğrusu: Bilmek istersen, bu kılıcın sahibi aslan gibi cesur yürekli, gök güvercin gibi saf, iyi gönüllü insan demektir, bu söz, - diye *anlatmaya başladı*.

Başkurt Türkçesi: “*höplep alıp kütte*”=> Türkiye Türkçesi: “*anlamaya başladı*” => Doğrusu: “*anlatmaya başladı*”. Aktarıcı burada anlamını tam olarak bildiğini tahmin ettiğimiz Başkurt Türkçesi “*höplep alıp kütte*” ifadesine karşılık olarak belki dalgınlık belki de dizgi hatası eseri olarak Türkiye Türkçesinde “*anlamaya başladı*” ifadesini kullanmıştır. Doğrusu: “*anlatmaya başladı*” olmalıdır.

2. Aktarıcının Başkurt Türkçesi ile Türkiye Türkçesi üzerindeki bilgi ve kültür düzeyi:

Bütün Türk lehçe ve şivelerinden Türkiye Türkçesi’ne yapılan aktarmalarda, istenen sonucu alabilmek için yalnızca kelimeleri ve bu kelimelerin hedef lehçedeki karşılıklarını bilmek, çoğu zaman yeterli değildir. Bilindiği gibi bir dilden bir dile aktarma yapılırken sadece dil ve lehçeye ait kelimeler aktarılmaz, ilgili dil ve lehçelerin kültürünü de aktarılır dolayısı ile her iki dil ve lehçenin kültürel özelliklerini de çok iyi bilmek gerekir. Aksi takdirde birçok ifadenin hedef dil ve lehçede tam olarak ifade edilmesine imkan olmayacak ve aktarma hedefine ulaşamayacaktır. Bütün bu sebeplerden dolayı aktarıcının bilgi ve kültür düzeyi aktarılan metnin anlaşılabilirliğini ve edebi ve kültürel değerini etkiler. Aşağıdaki örnekte, Başkurt Türkçesi’nden, Türkiye Türkçesi’ne yapılan aktarmalarda, her iki lehçeye ait eksik kültür birikiminin sebep olduğu bariz sonuçlara yer verilmektedir.

Örnek: Başkurt Türkçesi: Mötyeğe arkahın *terep* ultırzı.

Türkiye Türkçesi: Sobaya arkasını *direp* oturdu.(Tuykin, 2)

Doğrusu: Sobaya arkasını *dayayıp (yaslayıp)* oturdu.

Başkurt Türkçesi: “*terep*” => Türkiye Türkçesi: “*direp*” => Doğrusu: “*dayayarak (yaslayıp)*”. Burada geçen “*mötye*” adlı soba türü, Türkiye’de bulunmayan, dışı tuğlalı ve oldukça ağır olan bir soba türüdür. Dolayısı ile insanlar sırtını bu sobaya dayayabilmektedirler. Türkiyede yaşayan birisinin ise sobaya sırtını dayamasını düşünmesi bile mümkün değildir. Bu sebepten dolayı burada aktarma yapılırken Türkiye Türkçesinde olmayan “*direp*” kelimesi kullanılmamalı, yerine okuyucuların Türkiyeli oldukları göz önünde bulundurularak “*dayayıp*” kelimesi, daha doğru manayı verebilmek için ise dipnot olarak sobanın tarifinin yapılması veya “*dayayıp*” yerine “*dönerek*” kelimesinin kullanılması daha uygundur.

3. Başkurt Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin karşılıklı olarak iyi bilinmesi: Diğer lehçelerden, Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda olduğu gibi, Başkurt Türkçesi’nden de Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda da aktarıcı, mezkur iki lehçenin de gramer yapılarını eksiksiz olarak bütün yönleriyle bilmek durumundadır. Ses, şekil, köken, anlam ve cümle bilgisini karşılıklı olarak yeterli seviyede bilmeyen aktarıcılar; sıkıntı yaşayabilirler. (Kara, 2009, s 11) Söz konusu eksiklikten dolayı meydana gelen aktarma hatalarından bazıları aşağıda örnek olarak verilmiştir.

Örnek 1: Başkurt Türkçesi: Selime – Kazanda *hirurg* bulıp eşley.

Türkiye Türkçesi: Selime Kazan’da *cerrahi doktorluğu* yapıyor (Seyfullin, Yelşankin,)

Doğrusu: Selime, Kazan’da *cerrah* olarak çalışıyor.

Başkurt Türkçesi: “*hirurg*” => Türkiye Türkçesi: “*cerrahi doktorluğu*” => Doğrusu: “*cerrah*”. Burada aktarıcı “Selime, Kazanda *hirurg* bulup eşley.” cümlesini “Selime, Kazan’da

cerrahi doktorluğu yapıyor.” şeklinde aktarılmıştır. Aslen Rusça olup, Başkırtçaya bu dilden geçmiş olan “*hirurg*” kelimesinin Türkiye Türkçesinde karşılığı “*cerrah*”tır. Burada aktarıcı hedef dili çok iyi bilmediğinden veya dikkat etmediğinden dolayı “*cerrah*” kelimesi yerine “*cerrah doktorluğu*” gibi bir ifade kullanmıştır. Cümlenin doğru tercümesi “Selime, Kazan’da cerrah olarak çalışıyor.” olmalıdır.

Örnek 2: Başkırt Türkçesi: Hasbulat olatay, ber az tınıp, hölök hımak mıyıktarın *borgolap*, miñe tağı ozak kına karap torzo.

Türkiye Türkçesi: Hasbulat amca, biraz susarak sülük gibi bıyıklarını *yukarı doğru çevirerek* yine bana uzun süre bakıp durdu. (Biyşiva, 457)

Doğrusu: Hasbulat amca, biraz susarak sülük gibi bıyıklarını *burarak* yine bana uzun süre bakıp durdu.

Başkırt Türkçesi: “*borgolap*” => Türkiye Türkçesi “*çevirerek*” => Doğrusu: “*burarak*”

Aktarıcı burada Başkırt Türkçesi “*borgolap*” **kelimesine** karşılık olarak Türkiye Türkçesi’nde “*çevirerek*” kelimesini kullanmıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde bıyık çevrilmez, bıyık burulur. Aktarıcı Türkiye Türkçesini belki de çok iyi bilmediğinden dolayı, Başkırt Türkçesindeki “*borgolap*” kelimesinin Türkiye Türkçesinde hem anlam hemde ses olarak eşdeğeri olan “*burarak*” kelimesini kullanması gerekirdi.

Örnek 3: Başkırt Türkçesi: *Bar toygono bas* ber telek:

Türkiye Türkçesi: Bütün *hissini çiğne* bir dilek :(Zeki Süleymenov, 1931)

Doğru tercüme: Bütün *duygularını bastır*, bir dilek

Başkırt Türkçesi: “*toygono bas ber*” => Türkiye Türkçesi: “*hissini çiğne*” => Doğrusu: “*duygularını bastır*”. Başkırt Türkçesinde “*toygono bas*” **ifadesini**, Türkiye Türkçesine “*hissini çiğne*” olarak akarılmıştır. “*Hissini çiğne*” ifadesi Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bunun yerine “*duygularını bastır*” ifadesini kullanmak daha uygundur.

4. Başkırt Türkçesi’ne ait bir kelimenin Türkiye Türkçesi’nde varmış gibi değiştirilerek kullanılması: Bütün Türk Lehçelerinden yapılan aktarmalarda olduğu gibi Başkırtca’dan Türkçe’ye yapılan aktarmalarda da sık karşılaşılan hata şekillerinden birisi de ana dilden hedef dile aynı kelimeyi olduğu gibi alarak kopyalamaktır. Burada, aktarıcı, her iki lehçenin söz zenginliğini ve diğer imkanlarını karşılıklı olarak iyi bilemediğinden veya dalgınlık sebebi ile böyle hatalar yapabilmektedirler.

Örnek 1: Başkırt Türkçesi: Mötyeğe arkahın *terep* ultırzı.

Türkiye Türkçesi: Sobaya arkasını *direp* oturdu. (Tuykin, 2)

Doğrusu: Sobaya arkasını *dayayıp (yaslayıp)* oturdu.

Başkırt Türkçesi: “*terep*” => Türkiye Türkçesi: “*direp*” => Doğrusu: “*dayayarak (dönerek)*”. Burada Başkırt Türkçesi’ndeki “*terep*” kelimesi, ses değişimlerine uydurularak “*direp*” şeklinde aynen Türkiye Türkçesi’ne aktarılmıştır. Türkiye Türkçesi’nde “*direp*” şeklinde bir kelime yoktur. Bu sebepten dolayı burada aktarma yapılırken Türkiye Türkçesinde olmayan “*direp*” kelimesi hiç kullanılmamalı, yerine okuyucuların Türkiyeli oldukları göz önünde bulundurularak “*dayayarak*” kelimesi, daha doğru manayı verebilmek amacı ile ya dipnot olarak sobanın tarifinin yapılması veya “*dayayarak*” yerine “*dönerek*” kelimesinin kullanılması daha uygundur.

Örnek 2: Başkırt Türkçesi: Min bit hıce seget undan da *kalmay* yatırğa kuştım.

Türkiye Türkçesi: Ben sana saat ona *kalmadan* yatman gerektiğini söylemişim. (Seyfullin, Yelşankin)

Doğrusu: “Ben sana saat ondan *önce* yatman gerektiğini söylemişim”

Başkırt Türkçesi: “seget undan da *kalmay*” => Türkiye Türkçesi “saat ona *kalmadan*” => Doğrusu “saat ondan *önce*”. Burada “seget undan da *kalmay*” ifadesinde “*kalmay*” kelimesi aynen Türkiye Türkçesine “*kalmadan*” şeklinde aktarılmıştır. Ancak “saat ona *kalmadan*” ifadesi yerine “saat ondan *önce*” ifadesinin kullanılması cümlenin anlaşılabilirliği adına daha uygundur. Bu durumda cümle “Ben sana saat ondan *önce* yatman gerektiğini söylemişim” olacaktır.

Örnek 3: Başkurt Türkçesi: Şuga, ahır, Hasbulat olatayzıñ añlatmaların da ihlas könel menen tñlap ultıram.

Türkiye Türkçesi: Bundan dolayı, sanırım, Hasbulat amcanın anlatmalarını da ihlas gönüllülükle dinleyerek oturuyorum. (Biyçiva)

Doğrusu: Bundan dolayı, sanırım, Hasbulat amcanın anlattıkların da samimi bir gönülle (samimiyetle) dinleyerek oturuyorum. Başkurt Türkçesi: “ihlas könel menen”=> Türkiye Türkçesi: “ihlas gönüllülükle” => Doğrusu “samimi bir gönülle veya samimiyetle”. Aktarıcı burada Başkurt Türkçesi “ihlas könel menen” ifadesini Türkiye Türkçesinde varmış gibi değerlendirerek “ihlas gönüllülükle” diyerek aktarmıştır. Ancak Başkurt Türkçesi ifadedeki mananın tam olarak aktarılması için, Türkiye Türkçesinde olmayan bu ifade yerine “samimi bir gönülle veya samimiyetle” ifadelerinden birisinin kullanılması daha uygundur.

5. Yalancı Eş Değerler Meselesi: Diğer Türk Lehçelerinden olduğu gibi Başkurt Türkçesi’den da Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda da en önemli meselelerden birisi yalancı eşdeğerlerdir. Söyleyiş veya yazılışları benzer olup, manaları farklı olan kelime, ek veya köklere yalancı eşdeğer denmektedir. Aktarıcıların bir çoğu, yalancı eşdeğer kelimelerin manaları bir birinin aynısıymış gibi düşünerek hareket etmeleri sonucu yalancı eşdeğer kelimeler kaynaklı aktarma hataları ortaya çıkmaktadır.

Örnek 1: Başkurt Türkçesi: İle barzıñ könö bar.

Türkiye Türkçesi: İli olanın günü var.

Doğrusu: İli* olanın günü var. (**İl:** Yurt, vatan)

Başkurt Türkçesi: “il”=> Türkiye Türkçesi: “il” => Doğrusu “vatan (yurt)”. Bütün Türk lehçe ve şivelerinde “el”, “il”, “él” olarak kullanılan ve yurt ve vatan manasını ifade eden kelimenin manası Türkiye Türkçesi’nde daralarak genellikle vilayet veya yad eller manasında kullanılmaktadır. Burada yalancı eşdeğerlik durumu vardır. Dolayısı ile yukarıda ki atasözü aktarılırken “il” kelimesi olduğu gibi biralılık dip not olarak Türkiye Türkçesi’ndeki karşılığının yazılması daha uygun olacaktır.

Örnek 2: Başkurt Türkçesi: min - Sergey Gurışev bulam.

Türkiye Türkçesi: Ben, Sergei Gurışev olurum. (Bikbay, 1)

Doğrusu: “ben, Sergey Gurışev’im.”

Başkurt Türkçesi: “bulam” => Türkiye Türkçesi: “olurum” => Doğrusu: “-im”

Başkurt Türkçesi “min - Sergey Gurışev bulam.” Ifadesinin Türkiye Türkçesi’ndeki karşılığı “ben, Sergey Gurışev’im” dir. Dolayısı ile burada Türkiye Türkçesinde kullanılmayan bir ifade bulunmaktadır. Başkurt Türkçesi “bulam”, Türkiye Türkçesinde “olurum” yanlış eşdeğerlik olarak kullanılmıştır.

Örnek 3: Başkurt Türkçesi: Haman atahınan rehmet alırğa tırışıp eşley ine.

Türkiye Türkçesi: Hala babasının rahmetini kazanma umuduyla büyük çaba göstererek çalıştı. (Tuykin)

Doğrusu: Herzaman babasının rızasını (gönlünü) kazanma umuduyla büyük çaba göstererek çalıştı.

Başkurt Türkçesi: “rehmet alırğa => Türkiye Türkçesi: Rahmetini kazanma => Doğrusu: razı etme, rızasını kazanma. Burada “rehmet” alırğa ifadesinin manası “rahmetini kazanmak” şeklinde verilmiştir. Her iki ifade arasında bir yalancı eşdeğerlik söz konusudur. Başkurtça’da “rehmet”, Türkiye Türkçesinde “teşekkür” manasına gelir ve şükran hislerini ifade eder, bu durum göz önüne alındığında, “rehmet” alırğa ifadesi ile istenenin, karşı tarafın hoşnut edilmesi ve rızasının kazanılması veya gönlünün kazanılmasıdır. Burada ilgili ifadelerden her hangi birisinin kullanılması yerinde olacaktır.

6. Başkurt Türkçesi’nden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda Türkiye Türkçesine ait uygun kelimelerin seçilmemesi: Diğer Türk Lehçelerinden olduğu gibi Başkurt Türkçesi’nden yapılan aktarmalarda, alınan bir kelimenin Türkiye Türkçesinde birkaç anlamı

bulunabilir. Bir metni aktarırken, üzerinde durulan kelimenin hangi anlamının bu metne uygun olduğunun iyi tespit edilmesi gerekir. Bu yapılmazsa, hataya düşülmüş olur. (Türk Lehçeleri Arasındaki Aktarma Çalışmalarının Bugünkü Durumu ve Karşılaşılan Sorunlar Tebliğler, Uluslararası Sempozyum ve Uygulama Atölyesi, s 13) Aşağıda bu konu ile ilgili bazı örnekler verilmiştir.

Örnek 1: Başkurt Türkçesi: *Hököm itelevse eskemyehende*

Türkiye Türkçesi: *Hükmedilen bankında* (Abdullin, 1)

Doğrusu: *“Sanık sandalyesinde”*

Başkurt Türkçesi: *“Hüküm itelevse eskemyehende”* => Türkiye Türkçesi: *“Hükmedilen bankında”* => Doğrusu: *“sanık sandalyesinde”*. *“Hököm itelevse eskemyehende”* ifadesinin karşılığı olarak verilen *“Hükmedilen bankında”* ifadesinin Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmamaktadır. Burada ana lehçede kast edilen mana *“sanık sandalyesinde”* ifadesidir. Dolayısı ile *“Hükmedilen bankında”* yerine *“sanık sandalyesinde”* ifadesinin kullanılması gerekmektedir.

Örnek 2: Başkurt Türkçesi: *habansılar* za kaytıp bötkenler ine.

Türkiye Türkçesi: *tarla sürücüler* evlerine dönmüşlerdi. (Tuykin, 1)

Doğrusu: *sabanla tarla süren çiftçiler* evlerine dönmüşlerdi.

Başkurt Türkçesi: *“habansı-”* => Türkiye Türkçesi: *“tarla sürücü-”* => Doğrusu: *“çiftçi-”* veya *“sabanla tarla süren çiftçiler”*

Başkurt Türkçesi *“haban”*, Türkiye Türkçesinde *“saban”* manasına gelmektedir. Ancak *“habansı”* kelimesinin karşılığı olarak, *“çiftçi”* veya daha dar madanda kullanılmak üzere *“sabanla tarla süren”* veya *“sabanla tarla süren çiftçiler”* ifadeleri kullanılmalıdır.

Örnek 3: Başkurt Türkçesi: *Ğelim ağay*, unı küterep atka atlandırğas, ber kulı menen uğlın totop, ber kulı berle atın eteklep, harayğa taban kerep kitte.

Türkiye Türkçesi: Galim *abi*, onu kaldırıp ata oturtup, bir eli ile oğlunu tutup, diğer eli ile atını tutup hayvanlar evine doğru gitti. (Tuykin, 1)

Doğrusu: Galim *amca*, onu kaldırıp ata oturtup, bir eli ile oğlunu tutup, diğer eli ile atını tutup hayvanlar evine doğru gitti.

Başkurt Türkçesi: *“ağay”* => Türkiye Türkçesi: *“abi”* => Doğrusu: *“amca”*. Aktarıcı Başkurtça *“ağay”* kelimesinin sözlüklerde birinci manası olan *“abi”* kelimesini kullanmıştır. Ancak *“ağay”* kelimesi, *“abi”* manasında kullanılabildiği gibi, *“amca”* manasını da taşımaktadır. Metinde adı geçen *“Ğelim ağay”* in yaşı ve konumu göz önüne alındığında, *“abi”* yerine *“amca”* kelimesinin kullanılması daha uygun olacaktır.

7. Başkurt Türkçesi’nden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda yanlış ek tercihi:

Başkurt Türkçesi’nden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda yanlış ek tercihi sebep olan etkenlerin başında iki lehçenin yeterli düzeyde bilinmemesi gelmektedir. Aktarıcı, Başkurt Türkçesi’ndeki bir ekin Türkiye Türkçesi’nde de her zaman aynı biçimde karşılandığını düşünerek hataya düşmektedir. Özellikle kalıp ifadelerde, diğer lehçelerde olduğu gibi Başkurt Türkçesinde bulunan farklı ek tercihleri bunu etkileyen faktörlerden birisidir. Özellikler bu tür yapılarda söz konusu ekler, bizlerin hiç tahmin edemeyeceğimiz bir şekilde farklı türden gelebilmektedir.

Örnek 1: Başkurt Türkçesi: Uldarı *Yosopka* ike ay za yuk ine ele.

Türkiye Türkçesi: Oğulları Yusuf’a iki ayda yoktu daha. (Bikbay, 1)

Doğrusu: Oğulları Yusuf iki ay daha olmayacaktı.

Başkurt Türkçesi: *“Yosopka”* => Türkiye Türkçesi: *“Yusuf’a”* => Doğrusu: *“Yusuf”*. Başkurt Türkçesi’de *“Yusopka”* kelimesinde *“-ka”* yönelme eki bulunmaktadır. Ancak cümle Türkiye Türkçesine aktarılırken cümle içinde *“Yusuf”* kelimesinin *“-a”* yönelme eki almasına gerek yoktur.

Örnek 2: Başkurt Türkçesi: Uldarı *Yosopka* ike ay *za* yuk ine ele.

Türkiye Türkçesi: Oğulları Yusuf’a iki ayda *yoktu* daha. (Bikbay, 1)

Doğrusu: Oğulları Yusuf iki ay *daha* olmayacaktı.

Doğrusu: Oğulları Yusuf daha iki ay yoktu.

Başkurt Türkçesi: “ay za” => Türkiye Türkçesi “ayda” => Doğrusu: “-III”. Başkurt Türkçesi’de “ayza” kelimesinde “za” bulunma eki bulunmaktadır. Ancak cümle Türkiye Türkçesine aktarılırken cümle içinde “ay” kelimesinin “-a” bulunma eki almasına gerek yoktur.

8. Başkurt Türkçesi’nde ek almadığı hâlde Türkiye Türkçesi’nde ek isteyen yapılar:

Bazı durumlarda Başkurt Türkçesi’nde ek almayıp yalın halde bulunan bazı yapılar, Türkiye Türkçesi’ne aktarılırken ek almak durumunda olabilmektedir. Bu durum dikkate alınmadığında ise anlame ve anlatım bozuklukları oluşabilmektedir. Aşağıda bu konu ile ilgili bazı örnekler verilmiştir.

Örnek 1: Başkurt Türkçesi: Bar toygono bas ber telek:

Türkiye Türkçesi: Вьтн hissini çiğne bir dilek: (Söleymenov, 1931)

Doğrusu: “Bütün duygularını (hislerini) bastır, bir dilek”

Başkurt Türkçesi “Bar toygono bas ber” => ТТ “Вьтн hissini çiğne” => Doğrusu: “Bütün duygularını (hislerini) bastır.” Başkurt Türkçesinde “Bar toygono bas” ifadesi, Türkiye Türkçesine “Bütün hissini çiğne” olarak akarılmıştır. Başkurt Türkçesinde “Bar” kelimesinden sonra “toygono” ifadesi çoğul eki almamıştır. Ancak Türkiye Türkçesine aktarma yapılırken “Bar” kelimesinin yerine kullanılan “Bütün” kelimesinden sonra gelen kelimelerin çoğul olması ifade gücü açısından önemlidir. Dolayısı ile “hissini çiğne” ifadesi yerine “hislerini çiğne” veya “duygularını bastır” ifadesini kullanmak daha uygundur.

Örnek 2: Başkurt Türkçesi: Bına ütken yıl ğına Seber kitken Yıhangir balalarına eytken keyek.

Türkiye Türkçesi: Geçen sene Sibiryaya gönderilen Yıhangir çocuklarına söyledikleri gibi. (Tuykin, 2)

Başkurt Türkçesi “Yıhangir” => ТТ “Yıhangir” => Doğrusu: “Yıhangir’in”. Yukarıdaki aktarmada Başkurt Türkçesi’nde ilgi eki almayan “Yıhangir” kelimesi Türkiye Türkçesi’ne aktarılırken ilgi eki alması gerekirken aynen Başkurt Türkçesi’ndeki kullanım şekli ile aktarılmıştır. Doğrusu “Yıhangir’in” olmalıdır.

9. Başkurt Türkçesi’nden Türkiye Türkçesine yapılan şiir aktarımlarındaki kayıplar:

Bütün lehçe aktarımlarında olduğu gibi, Başkurt Türkçesi’nden Türkiye Türkçesine yapılan şiir aktarmalarının düz yazıya oranla çok daha zor olduğu aşıkardır. Çünkü şiirde aktarıcı; bir yandan hatasız bir aktarma yapmaya çalışırken; bir yandan da vezin, kafiyeye gibi ahenk unsurlarını gözetmek durumunda kalmaktadır.

Serbest vezinle yazılan şiirler için ise böyle bir problem olmasa da, eğer şiir Başkurt Türkçesi’nde hece vezni ile yazılmışsa ve Başkurt Türkçe’sinden bir kelime; Türkiye Türkçe’sinde tek kelime ve aynı hece sayısı ile karşılanmadığı durumlarda, doğal olarak şiirin veznin de tutturulması mümkün olmamaktadır. Bu noktada bazı aktarıcılar oldukça titiz olup, ahenk kaygısı taşıdıklarından dolayı dipnot ile açıklama yapmak yoluna gitmektedirler. Bu şekilde bir kaygısı olmayan aktarıcılar ise zaten dizelerin uzayıp, kısalmasına ve veznin bozulmasına aldırmış etmemektedirler.

Şiir aktarımlarında öne çıkan en diğer bir problem de kafiyeyi oluşturan kelimelerinin ses yapılarının Başkurt ve Türkiye Türkçesi’nde ortak olmadığı durumlarda, kafiyelerde sapmaların kaçınılmaz bir hal olarak ortaya çıkmasıdır.

Bilindiği üzere lehçe aktarmalarında yakın lehçeden uzak lehçeye doğru gidildikçe, şiir aktarmalarında ahengin aktarılması daha da zorlaşmakta ve doğal olarak bir zayıflama durumu ortaya çıkmaktadır.

Başkurt Türkçesi, Kıpçak Lehçeleri grubunda olup, birçok farklı hususiyeti içeren oldukça özel bir durumdadır. Oğuz grubunda olan Türkiye Türkçesi ile ses ve diğer yapılar bakımından oldukça farklı özellikler gösteren Başkurt Türkçesi’nden yapılan aktarmalarda ahengin saklanması veznin korunması oldukça büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bunlara rağmen, aktarıcılar tarafından yapılan şiir aktarımlarında oluşacak kayıplar

ve ahenk zayıflaması en aza indirilmek için gayret edilmelidir.

Örnek: Başkurt Türkçesi: Keçelerge *türlü* sıfatlarda

Türkiye Türkçesi: İnsanlara *çeşitli* sıfatlarda (Zeki Süleymenov, 1931)

Türkiye Türkçesi: İnsanlara *türlü* sıfatlarda

Başkurt Türkçesi “*türlü*” => Türkiye Türkçesi: “*çeşitli*” => Doğrusu: “*türlü*”

Bu şiir aktarımında Başkurt Türkçesindeki “*türlü*” kelimesine karşılık olarak Türkiye Türkçesindeki “*çeşitli*” kelimesi kullanılmıştır. Burada “*törlö*” kelimesinin eşdeğeri olan “*türlü*” kelimesi tercih edilseydi, şiirin ahengi açısından daha uygun olurdu.

SONUÇ

Sadece Kıpçak grubu Türk Lehçeleri arasında değil, diğer Türk lehçe ve şiveleri arasında da kendisine has ses özellikleri ile ortaya çıkan Başkurt Türkçesi, diğer birçok Türk lehçe ve şivesi gibi gerçek manada XX. Yüzyıl başlarından itibaren yazı ve edebiyat dili olmaya başlamıştır. Daha önceleri İdil Boyu Türkçesi içinde olan Başkurt Türkçesi’nden, Türkiye Türkçesi’ne yapılan aktarma çalışmaları Sovyetler Birliği’nin dağılması ile adeta sıfırdan başlayarak hız kazanmıştır. Ancak gerek aktarma çalışmaları için gerekli olan, sözlük, deyimler ve atasözleri sözlüğü, ansiklopedik sözlükler, dilbilgisi kitapları vb kaynakların özellikler 1990’lı yılların başlarında hiç olmadığı, mevcut olanların ise yetersiz olduğu dönemlerde yapılmış olan aktarmalar birçok hatayı da bünyesinde taşımaktadırlar. Yine bu yıllarda Başkurt Türkçesi üzerine araştırmalar yapmış uzman kadroların yetersiz kalması, yapılan hataların tashihine de imkan vermemiştir.

Son yıllarda aktarma çalışmaları için gereken uzman ve kaynak eser sayısında bir iyileşme durumu olsa da yapılanlar, yapılması gerekenler arasında çok küçük bir yekunu tutmaktadır.

Başkurt Türkçesi’nden Türkiye Türkçesi’ne yapılan aktarmalarda, aktarıcılarının durumu ve aktarma ile ilgili durumlar ve sorunları ele alıp sınıflandırdığımız bu çalışmamızda, her iki lehçe arasında yapılan aktarmaların sağlıklı olabilmesi için, her iki lehçenin ve kültürlerinin en iyi şekilde bilinmesi gerektiği, gerçek ve yalancı eşdeğer kelimelerin tesbitinin iyi yapılması, acilen atasözleri ve deyimler sözlüğünün hazırlanması, ansiklopedik resimli bir sözlük hazırlanması, şiirlerin aktarılması ile ilgili yeni tekniklerin geliştirilmesi zaruri olduğu ortaya çıkmıştır.

Kaynaklar:

1. Abdullin Azat. (2016). “Piyes-On Üçüncü Reis”. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-32569/h/azatabdullin.pdf> (ET: 25.12.2016)
2. Bikbay Bayazit (2016). “Allayar”. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-32553/h/bayazitbikbay.pdf> (ET: 25.12.2016)
3. Başkörtça-Ruşça Sözlük. (1958). SSCB Fenler Akademisi Başkurdistan Fialı. Tarih-Dil-Edebiyat Enstitüsü. Moskova.
4. Bişşiva Zeynep. (2016). “Usta ve Çırak”. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-32542/h/zeynepbişşiva.pdf> (ET: 25.12.2016)
5. Ercilasun, Ahmet B. vd. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-Ü, Kültür Bakanlığı Yayınları. –Ankara, 1991.
6. Kara Mehmet. *Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar*. Türk Lehçeleri Arasındaki Aktarma Çalışmalarının Bugünkü Durumu ve Karşılaşılan Sorunlar Tebliğler. Uluslararası Sempozyum Ve Uygulama Atölyesi. –İstanbul, 2009.
7. Karadoğan A., Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları (Türkmen Türkçesi - Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme), Doktora Tezi, 2004.
8. Uğurlu Mustafa, Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği, Bilig, 2004.
9. Uğurlu Mustafa, Türk Lehçeleri Arasında Benzer Kelimelerin Eş Değerlik Durumu, Turkish Studies, 2012.
10. Seyfullin B., Yelşankin L. (2016). “Kardelen”.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-32521/h/bseyfullinlyelsankin.pdf> (ET: 25.12.2016)

11. Suleymanov Zeki. (1931). “Şiirleri”. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-85787/h/zekisuleymenov.pdf> (ET: 26.12.2016)

12. Tuykin Kebir. (2016). “Kötü Yoldaş”. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-32599/h/kebirtuykin.pdf> (ET: 25.12.2016)